

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ПРИМУШ РОМАН БОРИСОВИЧ

УДК 351 (477): 322

**МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ПЕРІОД ТРАСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН**

25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною
громадського порядку

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Житомир – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України.

Офіційні опоненти:

доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник

ЄМАНОВ Владислав Вікторович

Національна Академія Національної гвардії України,

перший заступник начальника Національної академії Національної гвардії України з навчальної та методичної роботи

доктор наук державного управління, професор

ЩЕПАНСЬКИЙ Едуард Валерійович,

Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова

завідувач кафедри публічного управління та адміністрування

доктор наук з державного управління, доцент

СУПРУНОВА Ірина Валеріївна,

Державний університет «Житомирська політехніка»,

доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування

Захист відбудеться «10» квітня 2024 р. об 11-00 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 14.052.03 в Державному університеті «Житомирська політехніка» за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Чуднівська, 103, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного університету «Житомирська політехніка» за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Чуднівська, 103.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство усе більше стикається з проблемами забезпечення безпеки соціально-економічних систем і їх структурних елементів від загроз і небезпек техногенного, природного, а також військового характеру, про що свідчать останні події в Україні, яка піддалася військовій агресії з боку російської федерації. Сучасні механізми державного управління ризиками та загрозами надзвичайних ситуацій, мають бути орієнтовані на стимулювання антикризового розвитку з метою забезпечення суспільних потреб, посилення ділової активності населення.

Промислове виробництво, сконцентрувавши в собі колосальні запаси різних видів енергії, шкідливих речовин і матеріалів, стало постійним джерелом серйозної техногенної небезпеки і виникнення аварій, що супроводжуються надзвичайними ситуаціями. Впровадження у виробництво нових технологій не знижує рівень цієї небезпеки. Природне прагнення суспільства до якнайповнішого задоволення своїх матеріальних і духовних потреб спричиняє збільшення масштабів виробництва, а отже, і рівня техногенної небезпеки.

Як відомо, найбільшу небезпеку несуть в собі аварії і катастрофи на радіаційно і хімічно небезпечних об'єктах. Вони, як правило, супроводжуються загибеллю людей і великим економічним збитком. Прямий економічний збиток, пов'язаний з техногенними аваріями і хронічними захворюваннями, викликаними забрудненням довкілля, навіть в такій розвиненій країні, як США, складає 4 - 6 % від валового національного продукту. На тлі зростання кількості аварій і катастроф, що відбуваються на промислових і інших об'єктах, їх руйнівної сили, що збільшується, і глобальної екологічної кризи, світова спільнота проявляє велику заклопотаність станом і перспективами еволюції довкілля, техногенної і екологічної безпеки.

Визначемо, що в даному випадку під соціально-економічною системою нами аналізується сукупність організованих колективів людей, окремих осіб, населення, об'єктів економіки і інфраструктури, а також природно-територіальних комплексів і екосистем, що утворюють єдине структурно-функціональне ціле, яке за параметрами відповідає адміністративно-економічним формуванням держави.

Соціально-економічні системи в прийнятому нами розумінні мають здатність певним чином перебудовуватися і змінювати деякі свої властивості і функціональні можливості залежно від умов, які проявляються під час переходу країни з мирного на воєнний стан.

Нині під впливом техногенної і екологічної обстановки, що складалася в Україні і можливих загроз і небезпек, які загрожують соціально-економічним системам при подальшому розвитку військового конфлікту, в діяльності багатьох державних і інших структур, в контексті забезпечення національної безпеки країни, все більша заклопотаність проявляється при забезпеченні

безпеки соціально-економічних систем усіх рівнів, при діях техногенного, екологічного і військового характеру.

Виходячи з вищевикладеного, змінюються і завдання з їх своєчасного виявлення, попередження, а також виробленню ефективної політики захисту держави. Актуальність дослідження також обумовлена потребою сучасної науки взагалі та науки державного управління, зокрема, у виробленні нових концептуальних підходів до оцінки тенденцій розвитку середовища забезпечення національної безпеки, а також виокремлення механізмів і чинників його формування в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці відомих зарубіжних вчених: Альберта М., Акоффа Р., Вурворда Д., Грейсона Дж., Друкера П., Дорнбуша Р., Карлоффа Б., Мейо Е., Котлера Ф., Маслоу А., Мескона М., Оучи У., Портера М., Саймона Г., Тейлора Ф., Фалмера Р., Форда Г., Фішера С., Хедоурі Ф., Якокка Л. та інших.

Важливі аспекти теорії управління досліджували у своїх працях такі українські вчені, як: Бакуменко В. Д., Баюра Д. О., Безверхнюк Т. М., Волянський П. Б., Ващенко К. О., Варналій З. С., Васильців Т. Г., Воротін В. Є., Грицишин Д.О., Дацій Н.В., Драган І.О., Домбровська С. М., Єманов В.В., Єщенко П. С., Єрмошенко М. М., Сергієнко Л.В, Коваль О. М., Козаченко Г. В., Коробка І.М., Копанчук В.О., Помаза-Пономаренко А.Л, Сергієнко Л.В., Супрунова І.В., Мордвінов О. Г., Малий І. Й., Ніколенко Ю. В., Торічний В.О., Овчаренко Р. В., Панченко Є. Г., Пухкал О. Г., Чечель О. М., Чухно А. А., Шведун В.О., Щепанський Є.В., Ястремський І. С. та інші.

Незважаючи на широкий аспект наукових розвідок, значну кількість досліджень, недостатньо проаналізованою залишається низка питань щодо модернізації механізмів забезпечення державної безпеки та системного оновлення функціональної компоненти побудови критерійної оцінки ефективності управління безпекою соціально-економічних систем, тим більше, якщо мати на увазі не лише мирні умови, але і військовий час.

Виходячи з цього, в рамках дисертаційної роботи представлялося доцільним звернутися до однієї з найбільш важливих наукових проблем в даній області, без рішення якої неможлива реалізація багатьох практичних завдань, що полягає в розробці науково-методологічних основ управління безпекою соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, екологічного і військового характеру, а також оцінки ефективності, з урахуванням економічних чинників і механізмів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в навчально-науково-виробничому центрі Національного університету цивільного захисту України відповідно до тематики науково-дослідних робіт «Розробка наукових основ державного управління в сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державний реєстраційний номер 0115U002035), у межах якої дисертантом запропоновано шляхи трансформації державної політики у

сфері національної безпеки при забезпеченні цивільного захисту та «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0118U001007), в межах якої дисертантом проаналізовано заходи з удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем.

Мета і завдання роботи. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

Відповідно до поставленої мети у дисертаційній роботі визначено такі основні *завдання*:

- дослідити проблеми безпеки соціально-економічних систем від загроз і дій техногенного, природного і військового характеру;
- розкрити кризь призму державного управління методи розрахунку та характеристики ризику з забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;
- визначити системний підхід до управління цивільним захистом забезпечення безпеки соціально-економічних систем;
- проаналізувати методологічні основи процесу управління у сфері цивільного захисту і формування його інформаційної технології з забезпечення безпеки соціально-економічних систем;
- систематизувати зарубіжний досвід забезпечення безпеки соціально економічних систем при надзвичайних ситуаціях;
- окреслити напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем;
- обґрунтувати методологічні напрями реформування організаційно-правового механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем;
- виокремити функціонали формування системи моніторингу при виникненні надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпеки соціально-економічних систем
- запропонувати концептуальні засади забезпечення безпеки соціально-економічних систем в сучасних умовах на основі критичного аналізу нормативно-правової документації;
- виявити особливості формування і реалізації напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій

Об'єктом дослідження є процес формування і реалізації державного управління у сфері забезпечення безпеки соціально-економічних систем в сучасних умовах.

Предмет дослідження - механізми забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети та вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових й спеціальних методів дослідження, що ґрунтуються на сучасних засадах науки державного управління та споріднених наук. Методологічну основу дисертації склали такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання:

- аналіз і синтез, індуктивне та дедуктивне пізнання – для уточнення предмета дослідження;

- логічне моделювання – для розробки методологічного забезпечення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;

- логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату та визначенні сутності та змісту механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;

- порівняльного аналізу – для дослідження методологічних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних вітчизняних та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей та спільних характеристик формування та реалізації механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін в різних державах;

- аналізу та синтезу – для оцінки динаміки та результативності механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;

- системно-аналітичний – для аналізу законодавчих актів та інших нормативно-правових документів щодо особливостей формування та реалізації механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;

- спостереження та теоретичного узагальнення – для розкриття проблем та суперечностей формування та реалізації механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем;

- евристичний метод – для обґрунтування концептуальних засад стратегії формування механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем;

- методи статистичного аналізу – для визначення ретроспективного і поточного стану механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін;

- абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційна база дисертаційного дослідження ґрунтується на вітчизняних та закордонних нормативно-правових актах стосовно державного управління у сфері забезпечення національної безпеки, статистичних даних, а також наукових розробках учених і практиків України та зарубіжжя.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в вирішенні актуальної

наукової проблеми в галузі науки державного управління з теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

Найбільш суттєві результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у тому, що:

вперше:

обґрунтовано концептуальні засади забезпечення безпеки соціально-економічних систем з використанням механізмів державного регулювання, які передбачають використання нових інформаційних технологій, методів і систем інформаційно-інтелектуальної підтримки, підготовки і ухвалення управлінських рішень з управління ризиком, розробки і розвитку методології і процедурних основ аналізу і оцінки ризику для формування адекватного середовища у сфері національної безпеки;

запропоновано концепт особливості формування і реалізації напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій для забезпечення безпеки населення і територій з урахуванням ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру через формування і реалізацію державного законодавства, цільових програм, програм міжнародної науково-технічної співпраці, які ґрунтуються на значному практичному досвіді в області превентивних заходів зниження небезпеки природних і техногенних катастроф;

удосконалено:

методи системи моніторингу при виникненні надзвичайних ситуацій у сфері державного регулювання безпекою соціально-економічних систем, що включає управлінську діяльність з забезпечення безпеки соціально-економічних систем, з урахуванням основних чинників, які слід брати до уваги при багатокритерійному аналізі і оцінці можливих варіантів рішень в умовах мирного і військового часу, як важливого елемента національної безпеки держави, включаючи цільові функції і завдання з її забезпечення, а також погляди на створення системи цивільного захисту держави в мирний і військовий час;

напрями впровадження зарубіжного досвіду забезпечення безпеки соціально економічних систем при надзвичайних ситуаціях, що дало змогу обґрунтувати модель впровадження захисту соціально-економічних систем, від техногенних, природних, екологічних дій і забезпечення науково-обґрунтованої і прийнятної в соціальному і економічному відношенні якості життя людей, їхній захист і збереження, першочергове життєзабезпечення і забезпечення життєдіяльності при ресурсних і інших обмеженнях в умовах військового стану, а також забезпечення збереження і надійного функціонування об'єктів, що визначають стійкість економіки, реалізацію оборонного замовлення і створення необхідних умов для виживання населення;

методологічні напрями реформування організаційно-правового механізму

державного регулювання безпеки соціально-економічних систем через послідовну політику у цій сфері, що має бути забезпечена необхідними правовими засобами спеціалізованих органів, в компетенцію яких входить реалізація захисних заходів при виникненні надзвичайних ситуацій, зростання числа загроз в екологічній і індустріальній сфері, підвищення міри ризику виникнення «транскордонних» надзвичайних ситуацій в результаті випадків актів тероризму, захисту суспільства і держави від несприятливих наслідків надзвичайних ситуацій;

напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем на основі розробленого і запропонованого методу вибору оптимальної з економічних міркувань стратегії забезпечення безпеки на основі прогнозування радіаційної обстановки з випадковими ходами, а також визначені економічні аспекти вибору доцільних заходів і дій за даними виявлення і оцінки радіаційної обстановки і зон підвищеного радіаційного ризику.

набуло подальшого розвитку:

понятійно-категоріальний апарат теорії державного управління, що, на відміну від існуючого, передбачає тлумачення поняття «цивільна захист», яке розглядається як специфічна ознака безпеки соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, природного, екологічного і військового характерів, як елемент національної безпеки, з урахуванням поглядів, і структур, покликаних вирішувати питання захисту населення і територій, поняття цивільний захист включає все те, що відбито в завданнях єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, створеної в державі Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

методологічні основи процесу управління у сфері цивільного захисту і формування його інформаційної технології з забезпечення безпеки соціально-економічних систем за оцінкою загроз і небезпек техногенного, екологічного і військового характеру, у тому числі екологічних небезпек, пов'язаних із застосуванням зброї, ракетно-космічною діяльністю, знищенням хімічної зброї, а також розвиток методів прогнозування техногенних дій, виявлення обстановки і зон радіаційного ризику, які можуть бути використані при інформаційно-інтелектуальній підтримці аналізу небезпек, підготовці і ухваленні управлінських рішень у сфері цивільного захисту;

системний підхід до управління цивільним захистом забезпечення безпеки соціально-економічних систем на основі структур єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій природного, техногенного характеру і військового характеру, через запропоновану схему управління цією системою і можливий варіант сил.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення й висновки дисертації можуть використовуватися фахівцями під час написання підручників і навчальних посібників, створення навчально-методичної

літератури; в роботі органів державної влади та у процесі формування сучасних засад державного управління при забезпеченні безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

Теоретичні напрацювання та пропозиції автора отримали практичне впровадження в роботі Комітету з питань екологічної політики та природокористування (довідка про впровадження від 31.08.2022 р.), також при формуванні та систематизації стратегічних напрямів державного регулювання із забезпечення державної безпеки соціально-економічних систем Міністерством внутрішніх справ України (довідка про впровадження №01-78/25 від 20.12.2022.

Наукові нароби автора використано в роботі Державної служби України з надзвичайних ситуацій при формуванні інформаційної бази з забезпечення безпеки соціально-економічних систем (довідка про впровадження №160-207/145 від 05.09.2023), Хмельницької обласної військової адміністрації при формуванні підходів до вдосконалення управління цивільним захистом на основі зарубіжного досвіду (довідка про впровадження №101/02-44-8281/2023, від 11.10.2023 р) та Львівським державним університетом безпеки життєдіяльності при розробці стандартів підготовки фахівців служби цивільного захисту України (довідка9001-2231/9019 від 11.10.2023 р.)

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їх вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження. У дисертації не використовувалися ідеї або розробки Антонової Л., Бандури І., Докаленко Т., Домбровської С., Кропивницького В., Тогобицької В., Шпака Ю. та інших, у співавторстві з якими були оприлюднені окремі наукові праці.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: XIV Міжнародній науковій конференції Ольвійський форум – 2020: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі (м. Миколаїв 2020 р.), XV Міжнародній науковій конференції Ольвійський форум – 2021: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі (м. Миколаїв 2021 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку» (м. Мелітополь, 2021р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (Харків 2022 р.), Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки, що проводилася 16–20, 26 травня 2022 року на базі Державного університету «Житомирська політехніка» (м. Житомир 2022 р.). IV Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу» (м. Переяслав 2022 р.), XVI Міжнародній науковій конференції Ольвійський форум – 2022: стратегії країн Причорноморського

регіону в геополітичному просторі (м. Миколаїв 2022 р.).

Публікації. Основні положення та отримані наукові результати дисертаційного дослідження відображено в 32 наукових працях, із них: 1 – одноосібна монографія; 17 статей у наукових фахових виданнях, 5 у виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus та Web of Science, 2 статті у закордонних виданнях, 7 тез доповідей на конференціях у збірниках матеріалів наукових форумів. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження становить 38, 7 авт. арк.

Структура та обсяг дисертації обумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 369 сторінок, з яких основного тексту – 329 сторінок, кількість використаних джерел – 352 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та розкрито ступінь її розробленості; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; визначено зв'язок дисертаційної роботи з тематикою наукових досліджень Національного університету цивільного захисту України; представлено наукову новизну; показано теоретичну та практичну значимість отриманих результатів, наведено відомості щодо їхньої апробації.

У **першому розділі** – *Теоретико-методологічні основи забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін* – проведено дослідження проблем з забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін, визначено проблеми безпеки соціально-економічних систем від загроз і дій техногенного, природного і військового характеру, охарактеризовано цільові функції і завдання з забезпечення цивільного захисту в умовах військового часу.

У ході проведеного системного дослідження обґрунтовано, що безпека соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, природного, екологічного і військового характерів, як елемент національної безпеки слід називати цивільною безпекою. Мається на увазі, що з урахуванням поглядів, що склалися в країні, і структур, покликаних вирішувати питання захисту населення і територій, поняття цивільна безпека включає все те, що відбито в завданнях єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

Проведені теоретичні узагальнення підходів і методів управління ризиком і на основі цього розроблені і розвинені методологія і процедурні основи аналізу і оцінки техногенного ризику, з урахуванням ресурсних і вартісних показників, для нормальних умов експлуатації небезпечних об'єктів, а також для аварійних випадків, прийнятні для використання при рішенні завдань з забезпечення цивільної безпеки соціально-економічних систем.

З урахуванням результатів проведених в останні роки гіперекономічних досліджень з проблем раціональної діяльності людства і реалій, що складаються, у зв'язку з переходом України на шлях стійкого розвитку, визначені основні проблеми з забезпечення безпеки соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, природного, екологічного і військового характеру.

На основі проведеного аналізу сформульована система поглядів на цивільну безпеку соціально-економічних систем, як елемент національної безпеки України в умовах переходу на шлях стійкого соціально-економічного розвитку, під якою розуміється стан захищеності соціально-економічних систем від загроз і небезпек техногенного, природного, екологічного і військового характеру.

Визначені цільові функції і завдання з забезпечення цивільної безпеки у мирний і військовий час.

Показано, що в умовах мирного часу основною цільовою функцією є захист соціально-економічних систем від дій техногенного, природного, екологічного характеру і забезпечення науково-обґрунтованої і прийнятної в соціально-економічному відношенні якості життя населення.

Обґрунтовано, що для умов військового часу основні цільові функції цивільної безпеки соціально-економічних систем полягають в:

- забезпеченні виживанні населення, його захисті і збереженні першочерговому життєзабезпеченні і забезпеченні життєдіяльності;
- забезпеченні збереження і надійного функціонування об'єктів, що грають визначальну роль в стійкості економіки, реалізації оборонного замовлення і створенні необхідних умов для виживання населення.

Сформульовані погляди на створення Державної системи цивільної безпеки і захисту на основі структур єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру і цивільного захисту, запропонована схема управління цією системою і можливий варіант сил.

Проведений аналіз елементів техногенної і екологічної безпеки свідчить про наявність глибоких зв'язків між ними, спадкоємному характері джерел екологічної небезпеки і проблем з забезпечення екологічної безпеки. Переконливим прикладом спадкоємності може служити переростання заходів з захисту від вражаючих чинників і ліквідації безпосередніх наслідків техногенних аварій в заходи з ліквідації довгострокових екологічних наслідків цих аварій. Досвід ліквідації Чорнобильської аварії є тому підтвердженням.

Тому, як вже відзначалося, цивільний захист (безпека) нами інтерпретується як поняття, яке інтегрує питання безпеки соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, природного, екологічного і військового характеру. Відповідно до теорії і концепції національної безпеки її можна визначити як стан захищеності структурних елементів і в цілому соціально-економічних систем від вказаних загроз і дій. Теорія і практика забезпечення національної безпеки і окремих її видів базуються на аналізі

тріади елементів: життєві інтереси - загрози (небезпеки) - захист (забезпечення безпеки).

Забезпечення цивільного захисту (безпеки), на нашу думку, повинне припускати систему певних заходів і дій, здійснюваних на державному, регіональному, територіальному і інших рівнях, які б забезпечували встановлення і підтримку стану захищеності населення і його життєво важливих інтересів від вказаних вище загроз.

Таким чином, цивільна безпека, як один з найважливіших складових елементів національної безпеки, і цивільний захист, як система заходів і дій із забезпечення цього виду безпеки, особливо важливого значення набувають у зв'язку з переходом світової спільноти в цілому і України зокрема на шлях стійкого розвитку. Виходячи з визначення цивільної безпеки, як стану захищеності соціально-економічних систем, головна роль в яких за загально визнаними уявленнями відводиться людині, можуть бути сформульовані цільові функції цивільної безпеки.

Для умов мирного часу, на наш погляд, цільова функція цивільної безпеки зводиться до захисту соціально-економічних систем, включаючи усі їх структурні елементи: населення, природно-територіальні комплекси і так далі, від техногенних, природних, екологічних дій і забезпечення науково обґрунтованої і прийнятної в соціально-економічному відношенні якості життя людей. Причому слід мати на увазі, що головним тут являється забезпечення якості життя. Захист соціально-економічних систем створює лише необхідні, але не в усіх випадках достатні, передумови для забезпечення необхідної якості життя. Це, основа цільової функції цивільного захисту в мирний час. Спрямованість заходів і дій із забезпечення цивільної безпеки в умовах переходу України до стійкого розвитку, на нашу думку, може бути виражена трьома основними положеннями, що відбивають цільові функції цивільного захисту:

а) забезпечення гарантованої безпеки і стійкої життєдіяльності людини, суспільства, держави, усіх його соціально-економічних і інших структур при будь-яких загрозах і діях техногенного і природного характеру, підтримка допустимого рівня ризику і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі військового характеру, з дотриманням необхідних умов для збереження можливостей з задоволення потреб майбутніх поколінь людей;

б) підтримка завчасної готовності держави, усіх її управлінських, соціально-економічних і інших структур до оперативного реагування і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного, екологічного і військового характеру;

в) організація і здійснення комплексного захисту населення, об'єктів господарства, матеріальних цінностей усіх форм власності і довкілля при надзвичайних ситуаціях техногенного, природного і військового характеру, а також ліквідації їх наслідків, з урахуванням необхідності відновлення якості природного довкілля до рівня, при якому забезпечуватиметься задоволення потреб майбутніх поколінь

У другому розділі - *Методологічні аспекти механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін* – визначено системний підхід до управління цивільним захистом при забезпеченні безпеки соціально-економічних систем, окреслено методологічні основи процесу управління у сфері цивільного захисту і формування його інформаційної технології з забезпечення безпеки соціально-економічних систем, визначено методи розрахунку та характеристики ризику з забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін

На основі сучасних поглядів і загальних станів теорії управління складними технічними, організаційно-технічними і соціально-економічними системами сформульовані концептуальні основи управління цивільною безпекою з використанням економічного механізму, показана доцільність широкого використання у цій сфері нових інформаційних технологій, методів і систем інформаційно-інтелектуальної підтримки підготовки і ухвалення управлінських рішень.

Визначені і проаналізовані стадії і стратегії управління безпекою і ризиком при техногенних діях на СЕС, як найбільш складної і пріоритетної області діяльності у сфері цивільного захисту.

Проведені теоретичні узагальнення підходів і методів управління ризиком і на основі цього розроблені і розвинені методологія і процедурні основи аналізу і оцінки техногенного ризику, з урахуванням ресурсних і вартісних показників за нормальних умов експлуатації небезпечних об'єктів, а також в аварійних випадках, прийнятні для використання при забезпеченні цивільної безпеки.

Розроблений перелік чинників, які доцільно враховувати при системному аналізі можливих варіантів рішень, як для мирного часу, так і для військових умов. Уперше розроблена система поглядів і положень за економічною оцінкою прогнозування і виявлення ситуації при діях техногенного і екологічного характеру на СЕС, запропоновані шляхи і критерії оцінки економічної ефективності цих процесів, а також відповідних систем прогнозування, визначених через відносний відвернений збиток у вартісному вираженні.

Розроблений і запропонований метод вибору оптимальної з економічних міркувань стратегії забезпечення безпеки на основі прогнозування радіаційної обстановки з використанням теорії ігор з випадковими ходами, а також визначені економічні аспекти вибору доцільних заходів і дій за даними виявлення і оцінки радіаційної обстановки і зон підвищеного радіаційного ризику.

Визначено, що наслідки техногенних аварій і природних катастроф лягають важким тягарем на державний бюджет. Виділяється декілька напрямів бюджетного фінансування заходів з ліквідації надзвичайних ситуацій : проведення невідкладних аварійно-рятувальних робіт, соціальний захист населення і відновлення життєдіяльності на постраждалих територіях.

Забезпечення безпеки припускає систему певних заходів і дій, здійснюваних на державному, регіональному, територіальному і інших рівнях, які забезпечували б встановлення і підтримку стану захищеності населення і

територій.

Основне завдання в області забезпечення безпеки населення і критично важливих об'єктів — це створення комплексу правових, організаційних, технологічних, інженерно-технічних і інших заходів залежно від можливих загроз, спрямованих на попередження аварій, катастроф на небезпечних об'єктах, а також підтримка в готовності необхідних сил і засобів.

На підставі проведених досліджень обґрунтовано, що суть державного регулювання з забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів полягає в специфічній направляючій, організуючій і регулюючій дії на громадські процеси. При цьому дія реалізується за допомогою організації відповідних управлінських структур і певного процесу прийняття і виконання рішень, а також чіткою державною регламентацією і розподілом функцій і відповідальності між органами державної влади і місцевого самоврядування за проведення заходів з попередження і ліквідації усіх видів надзвичайних ситуацій, у тому числі терористичних актів.

Виходячи з аналізу тріади елементів в системі забезпечення національної безпеки : життєві інтереси — загрози (небезпеки) — захист (забезпечення безпеки) в роботі сформульовані життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави у сфері забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів держави при надзвичайних ситуаціях.

Обґрунтовано, що зростаюча самостійність регіонів в їх зв'язків із зовнішнім світом міняє положення в області розробки і здійснення зовнішньої політики України. Диференціація соціально-політичного простору України, що поглиблюється, і посилює соціальну напруженість, створює потенціал можливих соціальних конфліктів і, таким чином, створює загрозу її внутрішньої безпеки. При цьому взаємовідносини центру і регіонів накладають відбиток і на політичну безпеку. Вона значною мірою залежить від рівня політичного консенсусу і політичної стабільності.

Основними характерними рисами перспективної системи цивільного захисту повинні стати: суспільна користь і ефективність як у військовий, так і в мирний час; раціональна з точки зору витрат держави на його розвиток; гнучкість і адаптованість, здатність виконувати завдання при будь-яких варіантах подій, пов'язаних з військовими конфліктами. Крім того, потенціал цивільного захисту має бути застосовний при надзвичайних ситуаціях, обумовлених терористичними актами.

Визначено сутність управління безпекою при ризиках техногенних дій, що полягає в розпізнаванні, виявленні і вирішенні проблемних ситуацій, пов'язаних із забезпеченням безпеки і ризику, особливо в умовах аварій і катастроф на цих об'єктах. За своєю внутрішньою основою це єдиний функціонально і організаційно структурований процес, в якому органічно зв'язується системна цілеспрямована діяльність державних, відомчих і функціональних органів управління і структур, включаючи науково-дослідні, науково-технічні організації, а також органи управління силами і засобами спостереження,

контролю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій при техногенних аваріях і катастрофах.

В процесі управління безпекою і ризиком техногенних дій, відповідно до його суті і функціонального сенсу, можуть бути виділені три послідовні стадії:

- аналіз безпеки і ризику, що передбачає ідентифікацію і дослідження джерел небезпеки, моделювання процесів техногенної дії, оцінка можливого збитку і рівнів ризику;

- оцінка ризику, що полягає в порівнянні розрахункових або фактичних рівнів ризику з науково обґрунтованими, соціально усвідомленими, прийнятними рівнями ризику;

- вироблення і прийняття нормативно-правових актів і управлінських рішень у заходах, що забезпечують зниження техногенної небезпеки, встановлення, підтримку і відновлення прийнятного рівня безпеки і ризику людини і об'єктів довкілля.

Управління техногенною безпекою і ризиком пов'язане з приведенням в дію певних соціальних і економічних механізмів, тому воно будується на основі теорії і практики управління соціально-економічними системами. Також з урахуванням проведеного нами аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних авторів, представляється можливим висловити наступні висновки.

При формуванні моделі процесу управління безпекою і ризиком при техногенних діях слід виходити з основних напрямів зусиль із забезпечення захисту і безпеки людини і об'єктів довкілля, що проводяться на різних рівнях. При цьому необхідно дотримуватися принципу спадкоємності цих зусиль при переході з одного рівня на інший, а також власні інтереси кожного з рівнів системи управління. .

Під стратегіями управління ризиком розуміються головні напрями зусиль із досягнення прийнятного рівня безпеки в усіх її аспектах, ідеї забезпечення високого рівня життя людини.

Як відомо, сенс і зміст будь-якого процесу управління безпосередньо пов'язані з тією предметною областю, в якій він здійснюється. Виходячи з сучасних уявлень про інформаційну технологію до предметної області управління безпекою при техногенних діях слід віднести:

- об'єкти, що є джерелами і реципієнтами техногенної небезпеки і ризику населення і персоналу небезпечних об'єктів;

- соціально-економічні, управлінські, моніторингові і контрольні структури і системи, взаємозв'язки і стосунки між згаданими об'єктами і структурами, а також явища і процеси, у тому числі геофізичні, які обумовлюють виникнення і формування чинників дії.

Правильна інтерпретація інформації про стан і функціонування вказаних вище об'єктів і структур, про їх взаємозв'язки, а також про геофізичні і інші явища і процеси, що забезпечується їх адекватним і коректним описом із застосуванням відповідного математичного апарату. Сукупність цих описів складає модель предметної області.

Таким чином, модель даної предметної області може бути названа

концептуальною частиною бази знань управління безпекою і ризиком при техногенних діях. Складовими елементами бази знань також є бази даних і алгоритми рішень управлінських завдань. У тому випадку, до складу бази знань включається і прикладне програмне забезпечення. Схема формування інформаційної технології процесу управління цивільною безпекою приведена на рис.1.

Дана інформаційна технологія може бути реалізована в автоматизованій інформаційній системі, на державному, регіональному і місцевому ієрархічних рівнях, причому впровадження інформаційної технології в організаційно-технічну структуру системи управління попередженням і діями в надзвичайних ситуаціях, а отже і в структуру управлінського процесу з забезпечення безпеки, повинно передбачатися із застосуванням двох згадуваних раніше стратегій. В цьому випадку представляється можливим не лише підвищити ефективність управління, але і якнайкраще, з урахуванням сучасних досягнень в області інформатики і моделювання складних систем, побудувати систему управління і забезпечити високу ефективність інформаційно-інтелектуальної підтримки процесу ухвалення управлінських рішень.

Рис. 1. Схема формування інформаційної технології управління цивільною безпекою.

На основі розглянутої вище методології оцінки техногенного ризику можуть бути дані рекомендації за основними етапами і процедурами виконання розрахункових операцій. При розробці процедурних основ оцінки техногенного ризику нами використані деякі звітні матеріали ДСНС України.

Процедура кількісної оцінки техногенного ризику, на нашу думку, повинна включати наступні основні етапи .

1- й етап включає опис:

- території (регіону), що вивчається, включаючи якість довкілля, ландшафти і їх стійкість до техногенних навантажень, земельні ресурси і ґрунти, лісовий фонд, тваринний і рослинний світ, водні ресурси, геологічне середовище, повітряний басейн і клімат;
- структури і характеру об'єктів паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного, будівельного, транспортно-дорожнього, аграрно-промислового комплексів, хімічною і нафтохімічною, лісовою і інших галузей промисловості і їх техногенної дії на людину і довкілля;
- фізико-географічних, соціально-економічних, демографічних і інших особливостей території (регіону);
- можливих районів виникнення небезпечних природних явищ і стихійних лих (лісових пожеж, повеней і тому подібне);
- метеорологічних і інших умов, що визначають характер поширення шкідливих речовин в довкіллі.

2- й етап. Ідентифікація і виділення пріоритетних для проведення подальшого аналізу і оцінок джерел техногенної небезпеки.

Ідентифікація і виділення пріоритетних небезпечних об'єктів передбачається з використанням схеми первинної ідентифікації небезпек. Для пріоритетних об'єктів визначається перелік типових аварійних ситуацій, що беруться до уваги при оцінці ризику.

3- й етап. Кількісне визначення рівнів ризику, графічне представлення отриманих результатів і їх порівняльна оцінка з прийнятними значеннями рівнів ризику.

Вказані розрахунки і оцінки проводяться для умов нормальної експлуатації небезпечних об'єктів і постійних нормованих викидів і зливів, а також стосовно типових аварійних ситуацій.

4- й етап. Багатофакторний системний аналіз небезпечних об'єктів, їх ранжирування за критерієм ризику і розробка територіальних і регіональних карт ризику.

Як вже відзначалося, база даних, необхідна для проведення розрахунків і обґрунтувань за оцінкою ризиків, та повинна включати досить велику кількість відомостей про територію (регіоні), де проводяться дослідження.

Структура бази даних і її зміст, а також можливість ефективного використання інформації значною мірою залежать від правильності вибору об'єкту аналізу і оцінки ризику. Досі цей об'єкт нами умовно називався територією (регіоном), хоча в його ролі може бути і промислове підприємство,

промисловий вузол і т. п. Оскільки за результатами оцінки ризику надалі можуть прийматися рішення з управління рівнями ризику, плануватися і здійснюватися заходи з забезпечення безпеки, попередження і дій в надзвичайних ситуаціях, що є прерогативою владних державних структур, то в якості об'єкту аналізу і оцінки ризику доцільно мати певну адміністративну одиницю, тобто район, місто, область, край, сукупність областей, об'єднаних загальними завданнями в системі попередження і дій в НС і т. п. У ряді випадків в якості об'єктів оцінки ризик може розглядатися як окреме промислове і інше підприємство і промисловий вузол і т. п.

У третьому розділі - Аналіз механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін – охарактеризовано фінансово-економічний механізм державного регулювання з забезпечення безпеки соціально-економічних систем, визначено сучасні підходи до формування організаційно-правового механізму державного регулювання з забезпечення безпеки соціально-економічних систем, систематизовано зарубіжний досвід забезпечення безпеки соціально-економічних систем при надзвичайних ситуаціях

На основі аналізу загроз безпеки населення і критично важливих об'єктів (передусім техногенних загроз, загроз пожежної небезпеки, природних, природно-техногенних і екологічних загрози, а також терористичних загроз) показано, що вирішення питань національної безпеки забезпечується, в першу чергу, стійким і збалансованим розвитком регіонів, який дозволить задіяти економічні важелі управління ризиками, стимулюючи виконання комплексу заходів з попередження надзвичайних ситуацій, практично реалізувати заходи спрямовані на забезпечення регіональної стабільності.

При систематизації стану державного регулювання в Україні, його національних особливостей, практики реформування структур державного і регіонального державного регулювання виявлений ряд істотних чинників, що визначають характер цього управління. Дані, чинники мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Найважливіші з них наступні.

Чинники об'єктивного характеру :

Перше. Домінуюче значення в процесі реформування структур державного управління має політична цілеспрямованість, а не державна потреба в тих або інших змінах.

Друге. До теперішнього часу в Україні не було прийнято дієвих заходів з переосмислення змісту державного управління, перекладу його на принципово нові основи функціонування. Реформи у сфері державного управління зводяться, в основному, до організаційної перебудови відповідних управлінських структур і вдосконалення механізмів, що забезпечують їх адміністративний взаємозв'язок і підлеглість .

До чинників суб'єктивного характеру слід віднести відсутність розрахованих на перспективу концепції перетворення у сфері державного управління, заснованої на детальному опрацюванні вузлових проблем

управлінського процесу. Крім того, зміни характеру взаємовідношення органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування доки не сталося.

У дисертації визначені нові підходи до розмежування повноважень між центром і регіонами. Забезпечення захищеності критично важливих для національної безпеки об'єктів, об'єктів державної власності, об'єктів історичної і культурної спадщини України, а також забезпечення безпеки життєдіяльності населення в місцях проведення масових заходів державного значення.

Дослідження питань організації захисту населення і об'єктів від надзвичайних ситуацій і терористичних актів в зарубіжних країнах дозволило виділити такі характерні риси функціонування державних систем антикризового управління і основні правового механізму державного регулювання даної діяльності:

по-перше, системи управління при діях в екстремальних ситуаціях мають державний статус;

по-друге, при подоланні кризових ситуацій право введення особливого режиму діяльності органів управління і населення в зоні лиха надане не лише главам держав, але і главам адміністративно територіальних утворень держави (наприклад, губернаторам штатів в США);

по-третє, фінансування діяльності з захисту населення в кризових ситуаціях здійснюється переважно за лінією реалізації державних програм, а акценти в правовому механізмі державного регулюванні ризику усе більш зміщуються у бік превентивних заходів.

Встановлено, що цивільний захист та оборона, покликані забезпечити життєдіяльність населення і держави за екстремальних умов військового часу нині і в осяжному майбутньому залишиться важливою державною функцією.

При цьому, вдосконалення механізмів формування нової державної політики у сфері захисту населення, матеріальних і культурних цінностей від небезпек, що виникають при веденні військових дій і внаслідок цих дій повинно торкатися як організаційних основ цивільного захисту, так і порядку його ведення і базуватися на сформульованих нових підходах в організації і веденні цивільного захисту.

В якості основних напрямів вдосконалення механізмів державного формування політики в області цивільного захисту, виділені наступні:

наращування можливостей для забезпечення захисту усього населення;

активніша участь в заходах з захисту населення в мирний час, особливо при терористичних актах;

збільшення мобілізаційних можливостей для розгортання заходів цивільного захисту в сучасний воєнний період;

підвищення готовності виконання завдань при будь-яких варіантах подій, пов'язаних з військовими конфліктами, а також при прояві терористичних актів і природно-техногенних надзвичайних ситуаціях;

подальше технічне переозброєння сил цивільного захисту.

З аналізу зарубіжного досвіду розвитку систем антикризового управління,

витікає, що цивільний захист та оборона більшості країн стає усе більш гнучкою громадською системою соціальної спрямованості, здатної діяти як в умовах військового, так і мирного часу. Ефективність цивільного захисту та оборони досягається через участь усіх верств суспільства і державних структур в проведенні і підготовці її заходів.

Аналіз досвіду озброєних конфліктів показує, що заходи цивільного захисту в сучасних умовах набувають локальнішого, цілеспрямованого, прикладного характеру. Зміщуються акценти у формах і методах захисту населення, забезпечення його життєдіяльності. На основі аналізу попередніх збройних конфліктів можна зробити деякі висновки з дій систем цивільного захисту та оборони країн-учасників цих конфліктів.

1. В цілому підтвердилося, що укриття населення в захисних спорудах в умовах сучасних воєн залишається найбільш ефективним способом захисту.

При цьому слід зазначити, що звичайні сучасні засоби поразки при прямому попаданні дозволяють зруйнувати практично будь-які заглиблені захищені споруди. У зв'язку з чим виникає питання про доцільність масового будівництва дорогих притулків з наднадійним захистом. В усіх інших випадках, окрім прямого попадання, спрощені споруди можуть забезпечити прийнятний захист людей. Слід також враховувати, що в ході військових конфліктів виявилось, що наявність численних укриттів в районах житлової забудови дозволяють зберегти морально-психологічний стан людей.

2. Основними цілями для поразки були критично важливі об'єкти для життєдіяльності держави і населення.

Звідси слідують три важливі моменти:

Перший. Необхідність вжиття спеціальних заходів зі збереження критично важливих об'єктів (комплексне маскування, дублювання виробництва, створення резервів і так далі), причому ці заходи повинні носити системний характер.

Другий. У сучасних війнах завдання з забезпечення життєдіяльності населення стає актуальнішим, ніж завдання з його фізичному захисту.

Третій. Необхідність диференційованого підходу до захисту населення, що проживає в зонах безпосереднього розташування критично важливих об'єктів (наприклад, тимчасове відселення з цих зон).

Також, виходячи з аналізу поточного стану, можна визначити, що у сучасних війнах виявилася висока уразливість пунктів управління (у тому числі і захищених) від високоточної зброї і дій диверсійно-розвідувальних груп. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання не стільки підвищення фізичного захисту пунктів управління, скільки створення умов для дублювання, скритності і мобільності системи управління.

Аналіз досвіду озброєних конфліктів і оцінка небезпеки терористичних актів показує, що заходи цивільного захисту в сучасних умовах зберігають свою актуальність. Вони набувають локальнішого, цілеспрямованого, прикладного характеру. Зміщуються акценти у формах і методах захисту населення, забезпечення його життєдіяльності.

У четвертому розділі - Удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін – окреслено шляхи розвитку цивільного захисту при забезпеченні безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін, обґрунтовано напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем, виокреслено методологічні напрями реформування організаційно-правового механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем.

На основі теоретичного аналізу практики використання політичного і адміністративного ресурсу при формуванні і функціонуванні системи забезпечення безпеки зроблений висновок про те, що в цій сфері слід використати положення і висновки як теорії ухвалення рішень, так і теорії організації державних органів.

При цьому державне регулювання в даній сфері є підсумком ланцюжка дій у рамках організаційної структури, підсумком певного політичного процесу. Процес прийняття і реалізації рішень складається з серії дій у рамках організаційних структур, які в сукупності формують політичний курс. Етапами процесу слід вважати ідентифікацію проблеми, планування її дозволу, ухвалення рішення, реалізація політики і оцінка результату.

На основі теоретичних узагальнень сформульовані науково –обґрунтовані закономірності, що відбивають суспільно-економічний і організаційний характер заходів з формування механізмів в області забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях і терористичних актах.

Обґрунтовано, що державна політика в даній області повинна здійснюватися за суворим і повним дотриманням принципів законності, балансу інтересів особи, суспільства і держави в даних сферах, а також забезпечувати і регламентувати взаємну відповідальність особи, суспільства і держави за забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів.

У дисертації побудована цілісна система впливу організаційно-правового механізму забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів і управління нею для забезпечення безпеки соціально-економічних систем. Ця система повинна спиратися на групу чинників, вплив яких на організацію цієї системи визначається їх значущістю, довгостроковістю, а також об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

Встановлено, що закономірності організації системи забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях на практиці реалізуються через визначені в роботі принципи. При їхньому обґрунтуванні виявлено, що вони повинні базуватися, передусім, на принципах формування державної політики України в основних сферах забезпечення життєдіяльності. У дисертації обґрунтовані дві групи цих принципів, що відбивають суспільно-економічну сторону організації системи і організаційну.

На основі проведених досліджень визначена структура і основні напрями

діяльності системи забезпечення безпеки соціально-економічних систем, яку слід розглядати як сукупність структур у сфері державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій і громадян, а також спеціально створених органів управління, сил і засобів, що здійснюють цілеспрямовану діяльність і безпосередню участь в реалізації цілей і завдань забезпечення безпеки соціально-економічних систем.

До чинників суб'єктивного характеру слід віднести відсутність в Україні розраховану на перспективу, концепцію перетворення у сфері державного регулювання, засновану на детальному опрацюванні вузлових проблем управлінського процесу. Крім того, зміни характеру взаємовідношення державних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування.

На основі теоретичних узагальнень з питань стану державного регулювання в основних сферах життєдіяльності розроблені рекомендації з вдосконалення державного регулювання в області захисту населення і критично важливих об'єктів області при надзвичайних ситуаціях, а також нові підходи до розмежування повноважень між центром і областями в зазначеній сфері.

Визначено, що за центром повинні залишитися попередження і ліквідація надзвичайних ситуацій державного і транскордонного характеру, а також наглядові функції, у тому числі профілактика і попереджувальна робота. Забезпечення захищеності критично важливих для національної безпеки об'єктів, та об'єктів державної власності, історичної і культурної спадщини, а також забезпечення безпеки життєдіяльності населення в місцях проведення масових заходів державного значення. Усі інші завдання у цій сфері повинні вирішуватися в регіонах і муніципальних об'єднаннях. Крім того, формування нового рівня управління не зможе абстрагуватися від рішення економічних і соціальних завдань у рамках формування безпечного місця існування на об'єднаній території.

Встановлено, що цивільний захист, покликаний забезпечити життєдіяльність населення і держави за екстремальних умов військового часу нині і в осяжному майбутньому залишиться важливою державною функцією.

При цьому, вдосконалення державної політики у сфері захисту населення, матеріальних і культурних цінностей від небезпек, що виникають при веденні військових дій і внаслідок цих дій повинно торкатися як організаційних основ цивільної оборони, так і порядку її ведення і базуватися на сформульованих нових підходах в організації і веденні цивільного захисту.

В якості основних напрямів вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем виділені наступні:

необхідно чітко, законодавчо визначити, що цивільний захист є предметом спільного ведення

в інтересах оцінки реального стану готовності як сил і засобів цивільного захисту, так і системи в цілому необхідно мати систему показників цивільного захисту, які б стали практичним керівництвом в діяльності органів управління з

вдосконалення і розвитку захисту населення, матеріальних і культурних цінностей в сучасних війнах;

у зв'язку з реальним економічним станом в країні цивільний захист повинен будуватися за принципом стратегічної мобільності, який передбачає поетапне нарощування заходів за часом і простором залежно від рівня військових загроз, а також концентрацію сил і засобів.

Реалізація цієї мети державної політики може бути здійснена тільки при дотриманні наступних принципів :

- захисту від небезпек, що виникають при веденні військових дій або внаслідок цих дій, підлягає усе населення, а також іноземні громадяни і особи без громадянства, області, що знаходяться на території;
- організація і ведення цивільного захисту є обов'язковою функцією усіх органів місцевого самоврядування і організацій, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, обов'язком кожного громадянина;
- заходи з підготовки до захисту і з захисту населення, матеріальних і культурних цінностей від небезпек, що виникають при веденні військових дій або внаслідок цих дій, плануються завчасно, здійснюються, за можливостями, в мирний час, нарощуються у загрозливий період і доводяться до необхідних об'ємів з початком війни або озброєних конфліктів;
- заходи цивільного захисту плануються і реалізуються диференційовано, з урахуванням неоднакової очікуваної інтенсивності і вибірковості дії можливого супротивника за територіями і об'єктами економіки, а також залежно від оборонного і економічного значення міст і організацій;
- цивільний захист функціонує за принципом стратегічної мобільності, що передбачає поетапне нарощування заходів цивільного захисту за часом і територіям залежно від рівня військових загроз, концентрацію сил і засобів в потрібний час і в потрібному місці, наявність мобільних резервів матеріально-технічних ресурсів для першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;
- у мирний час органи управління, сили і засоби цивільного захисту притягуються до захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, а також терористичних актів.

Сформульовані вище принципи, на нашу думку, мають бути покладені в основу вироблення державної політики в області цивільного захисту. Це пояснюється тим, що існували раніше концептуальні погляди на мету, принципи здійснення заходів цивільного захисту не можуть бути в повному об'ємі застосовані сьогодні.

Розвиток системи цивільного захисту характеризуватимуться наступними особливостями:

- посилення ролі держави і суспільства в області планування і проведення заходів цивільного захисту;
- посилення ролі економічних чинників і стимулів при виконанні

заходів цивільного захисту;

- розширення функцій цивільного захисту в гуманітарній області діяльності суспільства;
- подальший розвиток ДСНС України як основної бази для вдосконалення і зміцнення цивільного захисту;
- підвищення готовності сил і засобів цивільного захисту до участі в ліквідації надзвичайних ситуацій, терористичних актів мирного часу;
- підвищення рівня участі населення в заходах цивільного захисту;
- раціональніший розподіл відповідальності і міри участі в підготовці і проведенні заходів цивільного захисту між, муніципальними утвореннями і організаціями, незалежно від їх форм власності.

Для забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях потрібне не лише повне фінансування попереджувальних заходів, але і, в цілому, підвищення рівня життя в країні, досягнення соціально-політичної стабільності і позитивної динаміки розвитку України, стійкість фінансово-банківської системи, розширене відтворення мінерально-сировинної бази, поліпшення макроекономічних показників функціонування економіки. Підвищенню безпеки в цілому, і безпеки в надзвичайних ситуаціях, зокрема, за рахунок економічного зростання, сприятиме розвиток науки, технологій і освіти, вдосконалення національних інвестиційних і фінансових інститутів в інтересах досягнення необхідного рівня безпеки. В умовах розвитку ринкових стосунків в Україні фінансовий механізм та контроль набуває особливу значущість, оскільки покликані забезпечити дотримання законності у сфері фінансів, незалежно від форми власності, на підставі якої функціонує той або інший господарюючий суб'єкт. Таким чином механізм здійснення фінансової діяльності у сфері забезпечення безпеки соціально-економічних систем в надзвичайних ситуаціях є системою організаційних, правових, фінансових і інших заходів, спрямованих на попередження і ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій.

У п'ятому розділі - Концептуальні основи механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін – обґрунтовано формування системи моніторингу при виникненні надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпеки соціально-економічних систем, та визначено концептуальні основи забезпечення безпеки соціально-економічних систем запропоновано шляхи трансформації методичних напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій.

У ході проведеного аналізу визначено, що рішення завдань забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях досягається за рахунок підвищення ефективності реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в області забезпечення безпеки життєдіяльності населення, оновлення парку технологічного устаткування і технологій виробництва на потенційно небезпечних об'єктах і об'єктах життєзабезпечення, впровадження сучасних технічних засобів інформування і сповіщення населення в місцях їх масового

перебування, а також розробки системи вжиття превентивних заходів зі зниження ризику терористичних актів і пом'якшення наслідків надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру.

Важливу роль в практичній діяльності з забезпечення цивільної безпеки грає класифікація загроз безпеки за певними критеріями на окремі види, що допомагає поліпшити організацію протидії загрозам з урахуванням їх конкретних особливостей. Найбільш значимими в цьому відношенні критеріями є:

- місцезнаходження джерела небезпеки; міра сформованості загрози;
- характер загрози;
- сфери і області людської діяльності;
- рівень суб'єктивних оцінок загроз.

Особливу практичну значущість має класифікація загроз безпеки за сферами і областями людської діяльності. Подібне ділення загроз має важливе значення при організації системи забезпечення громадської безпеки і визначенні основних напрямів її функціонування. При цьому виділення видів загроз за цим критерієм можна конкретизувати для кожної самостійної сфери людської діяльності.

Труднощі, з якими стикаються спроби створення методик за визначенням відверненого збитку, являються загальними для різних видів контрольно-наглядової діяльності. Завдання обробки даних : алгоритмічна трудомісткість отримання статистичних даних і відсутність практично придатних методів, що виконуються на практиці, підкреслюють актуальність проведення дослідження. Аналіз даних змішаної природи, що забезпечує адекватність методу, причинно-наслідкових зв'язків на основі комплексного обліку структури моделі і емпіричної структури даних за рахунок використання логіко-статистичного методу, дозволяє провести оцінку впливу накопичених практикою різних чинників і включає наступні завдання:

- визначення апріорної інформації (попередні дані);
- визначення логічної і статистичної структури вхідних параметрів;
- розробка простої структури за визначенням відверненого збитку;
- розробка алгоритму, що реалізовує облік цієї структури;
- перевірка на адекватність логічної моделі.

Грунтуючись на дослідженнях, для об'єктивної оцінки ефективності контрольно-наглядової діяльності, потрібна корекція принципів і заходів, доповнюючих (що розширюють) підходи до оцінки діяльності. Така оцінка може бути здійснена на основі логіко-статистичного методу з використанням узагальнювальних показників відверненого збитку, для тих видів контрольно-наглядової діяльності, де можливе попередження (запобігання виникненню) подій, що заподіюють збиток. Оскільки основним завданням такої діяльності є охорона життя і здоров'я населення, то немає сумніву, що такі складові є головними параметрами оцінки відверненого збитку. При цьому слід враховувати, що ефект дії на об'єкт захисту (нагляду) в результаті контрольно-

наглядних дій (КНД) носить кумулятивний характер і може бути розтягнутий в часі на декілька років (десять років), отже, при аналізі економічних процесів, протяжних в часі, при порівнянні вартісних характеристик необхідно переходити до порівнянних цін. Це неможливо зробити без розрахунку індексу зростання цін, тобто індексу інфляції. Для повнішої оцінки відверненого збитку необхідно також враховувати і матеріальний збиток, оскільки КНД спрямована і на запобігання матеріальному збитку громадських цінностей, що охороняються державою.

Таким чином, результативність і ефективність контрольно-наглядової діяльності не можуть оцінюватися на основі одного окремо взятого показника. Тільки системний підхід до оцінки усіх рівнів результату і відповідних аспектів результативності і ефективності державного і муніципального контролю дозволить оцінити вплив його здійснення на досягнення цілей державної політики у відповідній сфері діяльності і отже зорієнтувати діяльність контрольно-наглядних органів на мінімізацію і запобігання заподіюваній шкоді законним інтересам і майну громадян, господарюючих суб'єктів і публічно правових об'єднань.

Сформований і успішно проходить апробацію на практиці механізм надання міжнародної допомоги і підтримки при виникненні великомасштабних надзвичайних ситуацій не тільки з боку України іншим країнам, але і отримання відповідної допомоги з боку світової спільноти самій Україні. На сьогодні підписані 55 міжурядових угод про співпрацю і інших міжнародно-правових документів у сфері діяльності ДСНС України, у тому числі із структурними підрозділами ООН, НАТО і ЄС.

Одна із стратегічно важливих ініціатив України в цьому напрямі — пропозиція про створення Європейського центру боротьби з катастрофами, яка була прийнята державами-членами Євросоюзу з великим інтересом..

Основною стратегічною метою державної політики в області цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, забезпечення пожежної безпеки і безпеки людей на водних об'єктах, продовжує залишатися забезпечення гарантованого рівня безпеки особи, суспільства і держави, що відповідає рівню провідних розвинених країн світу і критеріям прийнятної ризику.

Ця мета знаходиться у ряді пріоритетних національних цілей України і завданнях з забезпечення її ефективного досягнення, продовжують реалізовуватися згідно з положеннями чинних законів відповідні стратегічні соціально - значимі напрями діяльності. До них відносяться:

- зниження ризиків і попередження надзвичайних ситуацій різного характеру, зменшення можливого збитку від них, пом'якшення наслідків тих надзвичайних ситуацій, запобігання яким неможливе;
- порятунок людей в мирний час, у тому числі при здійсненні терористичних актів, і забезпечення виживання населення в умовах війни і військових конфліктів;

- надання допомоги постраждалому населенню .

В інтересах підвищення ефективності заходів, спрямованих на пошук і порятунок людей при різних надзвичайних ситуаціях, учасникам взаємодії при координуючій ролі ДСНС України, доцільно здійснювати організаційно-технічну співпрацю, що має на своїй меті: забезпечення проведення необхідних заходів з освоєння нових зразків техніки; навчання персоналу підпорядкованих сил і засобів способам і методам ведення пошукових і аварійно-рятувальних робіт, а також комплексні навчання з пошуку і рятуванню людей, що терплять лихо.

В зв'язку з цим, пропонується Концепція організації державного управління питаннями забезпечення безпеки населення та соціально-економічних систем і захисту критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях і терористичних актах в умовах реформ, що проводяться в країні, і нових підходів до організації управління у сферах державної діяльності, віднесених до спільного управління державного центру і суб'єктів.

Концепція є сукупністю поглядів на сучасний і перспективний вигляд системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій, основні тенденції і напрями її подальшого розвитку на період до 2030 року.

Положення Концепції спираються на комплексну оцінку стану основних сфер життєдіяльності та прогнозів її розвитку, загроз військового характеру, великих терористичних актів, природних і техногенних надзвичайних ситуацій, а також на аналіз стану і перспективи соціально-економічного розвитку регіону. При розробці Концепції враховувався зарубіжний досвід розвитку систем антикризового управління.

Пропонована Концепція включає наступні напрями .

1. Розділення сфер відповідальності між центром і регіонами.

Як було показано вище, реформи, що проводяться в країні, спрямовані на підвищення ефективності діяльності системи органів виконавчої влади, здійснюються на основі розмежування повноважень між органами державної влади і органами місцевого самоврядування, а також оптимізації діяльності територіальний органу виконавчої влади. Розмежування повноважень торкається і питань цивільного захисту, захисту соціально-економічних систем, населення і критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях, терористичних актах.

Обліком розмежування функцій з суб'єктами в області цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки і безпеки людей на водних об'єктах, передбачені територіальні органи управління.

Відповідно до чинного законодавства розпочинається новий етап в діяльності територіальної ланки ДСНС, відхід від моделі організації діяльності, що склалася, в області забезпечення безпеки населення і захисту критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях.

Тому, в цілях подальшого вдосконалення взаємовідносин центру і регіонів в даній області, на нашу думку, представляється доцільним:

забезпечити створення і становлення підрозділів, уповноважених вирішувати завдання в області цивільного захисту, захисту населення і території від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки і безпеки людей на водних об'єктах, на територіях, віднесених до груп цивільного захисту;

здійснювати вирішення питань спільного фінансування діяльності головних управлінь ДСНС, створення запасів матеріально-технічних, продовольчих, медичних і інших засобів цивільного захисту за рахунок засобів державного бюджету;

чітко визначити питання створення, фінансування і діяльності сил і засобів забезпечення пожежної безпеки, зміст яких повинен здійснюватися за рахунок засобів держави і муніципальних утворень, а також за рахунок засобів державного бюджету;

здійснити розробку проектів технічних регламентів в області цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки і безпеки людей на водних об'єктах.

2. Вдосконалення законодавчої і нормативної правової бази. Ефективність рішення завдань, що стоять перед ДСНС України, значною мірою залежить від стану законодавчої і нормативної правової бази, що регулює правовідносини, які виникають при рішенні завдань в даній області.

Аналіз існуючих нормативних правових актів в цій області показує, що: законодавча і нормативна правова база на державному рівні в основному сформована;

у чинному законодавстві закладені основи державної політики в області цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, пожежної безпеки, безпеки людей на водних об'єктах, визначені завдання і розмежовані повноваження між державними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування і організаціями;

нормативні правові акти в області цивільного захисту та захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій практично охоплюють усі основні напрями діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, а також єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій.

В той же час, у зв'язку з реформами, що проводяться в країні, спрямованими на підвищення ефективної діяльності системи органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, ухваленням нормативно-правових актів, чітко регламентуючих їхню діяльність необхідно вдосконалення і подальший розвиток системи управління.

Головним в регіональній системі забезпечення безпеки і захисту критично важливих об'єктів являється ДСНС України. Тому напрями вдосконалення і подальшого розвитку системи управління повинні визначатися з урахуванням наступних принципів:

- збереження спадкоємності управління, що склалося за роки діяльності;
- забезпечення стійкості функціонування в умовах надзвичайних ситуацій,

при терористичних актах і у військовий час.

Основними базовими посилками цього процесу мають бути:

Перша. Система управління ДСНС за своєю складовою частиною системи державного управління в мирний час і єдиної (взаємопов'язаною) системи державного і військового управління на військовий час і забезпечує взаємодію з органами місцевого самоврядування і організаціями, мобілізаційними органами, органами (і системами) управління, уповноваженими вирішувати завдання цивільного захисту, захисту населення і критично важливих об'єктів при надзвичайних ситуаціях і терористичних актах, забезпечення пожежної безпеки на усіх рівнях.

Друга. Система управління ДСНС забезпечує виконання усього об'єму завдань, що покладаються як в частині органів управління, безпосередньо підвідомчих сил і засобів, так і в частині координації, методичного керівництва і методичного забезпечення органів і систем управління.

Третя. Система управління ДСНС є єдиною для мирного і військового часу, може функціонувати в різних умовах обстановки, при різних режимах і мірах готовності, при зміні дислокації органів управління в умовах централізованого і децентралізованого управління.

Побудова системи забезпечує її адаптивність до функціонування в різних умовах за рахунок зміни функцій, резервування, дублювання, гнучкої структурної побудови, уніфікації.

Четверта. Ефективність управління в системі ДСНС забезпечується рівнем підготовки персоналу органів управління, кваліфікації персоналу технічних систем і засобів, мірою автоматизації управлінських процесів підготовки, прийняття і контролю виконання рішень, технічними характеристиками засобів і систем управління, інформаційним, математичним і іншими видами забезпечення.

П'ята. Оснащення системи управління ДСНС базується на використанні наявних інженерно-технічних засобів управління, можливості їх постійного вдосконалення, заміні на сучасні технічні засоби і технології управління з урахуванням можливостей фінансового і матеріально-технічного забезпечення розвитку системи.

При цьому основними напрямками розвитку системи управління ДСНС мають бути:

- вдосконалення організаційної структури системи управління, зміна структури органів управління, що передбачає у ході реформи, уповноважених вирішувати завдання цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки, відпрацювання функціонування системи управління в новій структурі;
- модернізація і розвиток пунктів управління, маючи на увазі реконструкцію пунктів управління;
- розвиток автоматизованої системи, що інформаційно-управляє, спрямований на подальшу розробку функціональних завдань в інтересах

автоматизації діяльності міністерства, створення комплексів засобів автоматизації для різних пунктів управління, інформаційних центрів, що управляють, і тому подібне;

- розвиток єдиних чергово-диспетчерських служб, що передбачає організацію процесів збору, обробки і зберігання інформації на базі геоінформаційних технологій, створення в містах об'єднаних цифрових транкингових мереж рухливого радіозв'язку і інше;

- розвиток системи зв'язку, маючи на увазі створення великомасштабної територіально розподіленої мережі зв'язку з інтеграцією послуг, впровадження автоматизованої системи управління зв'язком, розвиток системи супутникового зв'язку і тому подібне;

- розвиток системи сповіщення, що передбачає організацію сповіщення населення сільських населених пунктів, використання устаткування об'єднаних диспетчерських систем житлово-комунальних служб міст для цілей місцевого сповіщення населення житлових кварталів, створення нових технічних засобів сповіщення і інше;

- вдосконалення систем інформаційно-аналітичного забезпечення, забезпечення режиму безпеки системи управління;

- підготовка високо кваліфікованих кадрів для системи управління.

Діяльність держави з соціального захисту потерпілих при катастрофах і терористичних актах поступово трансформувалася в довготривалі державні функції. Успішна реалізація вказаної функції припускає створення належної системи державного регулювання у цій сфері, її постійний розвиток і вдосконалення. На наш погляд, в основу формування системи державного регулювання соціального захисту постраждалого населення мають бути покладені наступні принципи:

- відповідальність держави за шкоду, заподіяну катастрофою або терористичним актом;

- державна гарантованість соціального захисту (поки не запрацюють інші економічні механізми, наприклад, страхування);

- персоніфіцированість соціального захисту потерпілих;

- диференціація компенсацій і пільг залежно від розміру негативної дії і її наслідків;

- максимальне використання державою наявних ресурсів для забезпечення повноти соціального захисту потерпілих.

Для сучасної України, досвід США і інших країн у сфері вдосконалення систем безпеки дуже корисний при виробленні адекватних рішень в області вдосконалення системи захисту населення і території України. У зв'язку з цим, представляється доцільним розвивати територіальну систему реагування на можливі терористичні акти за наступними основними напрямками:

Вдосконалення нормативної правової бази.

Вдосконалення організаційної структури і готовності.

Один з головних напрямів - зміцнення структур, що беруть участь в межах

своїї компетенції, в організації робіт з ліквідації і пом'якшення наслідків для населення і критично важливих об'єктів можливих терористичних актів, надання їм відповідних повноважень, підвищення професіоналізму і поліпшення їх матеріальне – технічного оснащення на основі досягнень науки і техніки.

Сформульовані принципи, на нашу думку, мають бути покладені в основу вироблення державної політики в області цивільного захисту. Це пояснюється тим, що існуючи раніше концептуальні погляди на мету, принципи здійснення заходів цивільного захисту не можуть бути в повному об'ємі застосовні сьогодні.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної для науки державного управління проблеми щодо обґрунтування теоретичних та методологічних засад удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін, а також розробки науково-прикладних технологій практичного використання отриманих результатів. Отримані у процесі дослідження результати підтверджують загальну методологію, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дають можливість зробити у дисертації такі висновки:

1. Досліджено проблеми безпеки соціально-економічних систем від загроз і дій техногенного, природного і військового характеру, викладені у розробках наукових попередників та уточнено базові дефініції предмета дослідження. Для вирішення наукової проблеми, було обґрунтовано роль і місце виду безпеки, що розглядався в роботі, в системі національної безпеки держави, обґрунтовано, що безпека соціально-економічних систем при загрозах і діях техногенного, природного, екологічного і військового характерів, як елемент національної безпеки слід називати цивільною безпекою. Так з урахуванням поглядів, що склалися в країні, і структур, покликаних вирішувати питання захисту населення і територій, поняття цивільна безпека включає все те, що відбито в завданнях єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

2. Розкрито крізь призму державного управління методи розрахунку та характеристики ризику з забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін. Проведені теоретичні узагальнення підходів і методів управління ризиком і на основі цього розроблені і розвинені методологія і процедурні основи аналізу і оцінки техногенного ризику, з урахуванням ресурсних і вартісних показників, для нормальних умов експлуатації небезпечних об'єктів, а також для аварійних випадків, прийнятні для використання при рішенні завдань з забезпечення безпеки соціально-економічних систем.

3. Визначено системний підхід до управління цивільним захистом забезпечення безпеки соціально-економічних систем. Розроблена методологія

оцінки ефективності управління цивільним захистом на рівні структур, що є певними організаційно-технічними системами. Запропонована система приватних критеріїв ефективності заходів і дій з попередження виникнення, розвитку надзвичайних ситуацій, оперативному реагуванні на передумови до їхнього виникнення, забезпечення функціонування системи управління та ін., а також інтегральний критерій за допомогою адитивної або мультиплікативної функції. Дані рекомендації за методологією їх визначення. В якості інтегрального критерію ефективності визнано доцільним використати вірогідність виконання заходів і дій з забезпечення цивільного захисту в необхідному об'ємі при встановлених ресурсних обмеженнях.

З урахуванням високої значущості при організації і здійсненні заходів і дій із забезпечення безпеки радіаційних чинників, розроблені і запропоновані для практичного використання методологія виявлення і оцінки радіаційної обстановки і зон підвищеного ризику.

4. Проаналізовано методологічні основи процесу управління у сфері цивільного захисту і формування його інформаційної технології з забезпечення безпеки соціально-економічних систем. Виходячи з сучасних поглядів і загального стану теорії управління складними системами, сформульовані концептуальні основи управління цивільним захистом соціально-економічних систем, з використанням в цій сфері нових інформаційних технологій, методів і систем інформаційно-інтелектуальної підтримки підготовки і ухвалення управлінських рішень. Визначені і проаналізовані стадії і стратегії управління безпекою і ризиком при техногенних діях, як найбільш складною і пріоритетною областю діяльності у сфері забезпечення цивільного захисту соціально-економічних систем. Показані напрями використання методів системного аналізу в інтересах інформаційно-інтелектуальної підтримки і ухвалення управлінських рішень.

5. Систематизовано зарубіжний досвід забезпечення безпеки соціально економічних систем при надзвичайних ситуаціях. Розглянувши соціальні, політичні, правові аспекти надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру з позицій міждисциплінарного підходу і відмітивши їх специфіку як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, ми також дійшли висновку, що у сучасному світі вплив надзвичайних ситуацій на соціальні, економічні і політичні процеси вже давно перевищив той рівень, який дозволяв відноситися до них як до локальних збоїв в розміреному функціонуванні громадських структур. Поріг системної адаптації, яка дозволяє суспільству демпфувати відхилення від допустимих значень характеристик складових його підсистем і зберігати при цьому свої якості пройдений. Це вимагає невідкладних заходів з формуванню нової громадської думки, істотного перегляду багатьох засадничих принципів і організаційних підходів.

6. Окреслено напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем. Сформульовано основні положення за економічною оцінкою прогнозування,

виявлення і оцінки обстановки при зовнішніх діях на СЕС, запропоновані критерії економічної ефективності цих процесів, а також відповідних систем прогнозування і виявлення, визначення яких передбачаються через відносний відвернений збиток у вартісному вираженні.

Розроблений і запропонований метод вибору оптимальної з економічних міркувань стратегії забезпечення безпеки на основі прогнозування радіаційної обстановки, а також визначені економічні аспекти вибору доцільних заходів і дій за даними виявлення і оцінки радіаційної обстановки і зон підвищеного радіаційного ризику. Дані переліки чинників, доцільно враховувати при системному аналізі можливих варіантів рішень, для умов мирного і військового часу.

7. Обґрунтовано методологічні напрями реформування організаційно-правового механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем. Аналіз показав, що однією з істотних загроз безпеки країни є надзвичайні ситуації, що виникають під впливом техногенних, природних і біолого-соціальних чинників. Встановлено, що особливостями НС як загроз являються наступні: негативні наслідки потенційних НС мають тенденцію до збільшення, що обумовлено ускладненням соціально-економічних процесів і розширенням антропогенної і техногенної сфер; наявність, в довгостроковому періоді, зворотного зв'язку між потенційними силою і інтенсивністю НС, з одного боку, і їх вірогідною частотою і повторюваністю - з іншого; спостерігається пряма залежність між рівнем соціально-економічного розвитку країни і силою потенційного і реального впливу НС на стан її безпеки; передумови до виникнення НС (ризико-утворюючі чинники) є не скороминувими, їх виникнення, склад, структура і спрямованість дії на соціально-економічні процеси та не є повністю керованими, залежать від випадковостей, тому не можуть бути нейтралізовані повністю; є залежність використовуваного інструментарію протидії НС від технологічного рівня економіки, рівня соціально-економічного розвитку країни, природних умов, системи нормативно-правового державного регулювання.

8. Виокремлено функціонали формування системи моніторингу при виникненні надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпеки соціально-економічних систем. Виявлений механізм прямого і зворотного впливу надзвичайних ситуацій на безпеку країни, що відрізняється урахуванням специфіки надзвичайних ситуацій, як загрозливо-формуючих чинників безпеки, форм їх впливу на економічну безпеку в коротко-, середньо- і довгостроковому періоді, що дозволило обґрунтувати методичний підхід до визначення достатнього рівня ресурсного забезпечення діяльності з запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на рівні держави, заснований на використанні запропонованого автором коефіцієнта мультиплікації.

Обґрунтована методика оцінки достатності ресурсного забезпечення діяльності з запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в системі безпеки на галузевому і регіональному рівні, що відрізняється застосуванням

авторської процедури ієрархічного кількісно-якісного перетворення системи приватних показників об'ємів ресурсного забезпечення, оцінених з використанням порогового підходу.

9. Запропоновано концептуальні засади забезпечення безпеки соціально-економічних систем в сучасних умовах на основі критичного аналізу нормативно-правової документації. Діяльність системи попередження і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій спрямована на протидію негативного впливу НС на економіку, при цьому сама діяльність цієї системи потребує ресурсного забезпечення з боку держави. В зв'язку з цим, для оцінки економічної ефективності вказаної системи пропонується використати розроблений коефіцієнт мультиплікації, використовуваний на макрорівні. На нижчих рівнях організації цієї системи (галузевому, територіальному, об'єктовому) повинні використовуватися спеціальні методики оцінки достатності ресурсного забезпечення діяльності з запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в системі безпеки.

Встановлено, що при оцінці результативності ресурсного забезпечення діяльності з запобігання і ліквідації наслідків НС, а також при проведенні моніторингу достатності ресурсного забезпечення, на практиці виникає проблема, пов'язана з якісною різноманітністю оцінюваних підсистем і елементів. У розробленій автором методиці пропонується використати пороговий підхід, що дозволяє чітко розмежувати певні стійкі або квазістійкі стани оцінюваної системи, її підсистем і елементів.

10. Виявлено особливості формування і реалізації напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій. Визначено, що забезпечення безпеки досягається шляхом вдосконалення і розвитку єдиної державної системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (у тому числі територіальних і функціональних сегментів), її інтеграції з аналогічними зарубіжними системами. Рішення завдань забезпечення безпеки досягається за рахунок підвищення ефективності реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в області забезпечення безпеки життєдіяльності населення, оновлення парку технологічного устаткування і технологій виробництва на потенційно небезпечних об'єктах і об'єктах життєзабезпечення, впровадження сучасних технічних засобів інформування і сповіщення населення в місцях їх масового перебування, а також розробки системи вжиття превентивних заходів зі зниження ризику терористичних актів і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. Вказані заходи вимагають належного фінансування, яке може бути забезпечене тільки при чіткому функціонуванні усієї економіки в цілому.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія:

1. Примуш Р.Б. *Механізми забезпечення безпеки соціально-економічних систем: методологія, теорія та практика*. Х. НУЦЗУ. 2024. 269с.

Наукові статті у виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus, Web of Science

2. Shpak Yurii, Bandura Ivan, Primush Roman, Dokalenko Varvara, Abdullayev Vahif. Formation of Anti-Corruption Consciousness of Citizens as a Direction of Interaction of Public Authorities and Institutions of Civil Society. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No.3, March 2022, pp. 17-22. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202203/20220303.pdf.

Особистий внесок: обґрунтовано напрями взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.

3. Antonova Liudmyla, Havrychenko Dmytro, Primush Roman, Kropyvnytskyi Vitalii, Tohobytska Violeta. Modern Aspects of SMART-Management of the Region in the Context of the Development of Public Administration. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No.5, May 2022, pp. 469-474. http://paper.ijcsns.org/07_book/202205/20220566.pdf.

Особистий внесок: окреслено сучасні аспекти SMART-менеджменту.

4. Sytnyk Yosyf, Havrychenko Dmytro, Staverska Tetiana, Primush Roman, Erfan Vitalii. The Main Negative Factors of Military Influence on the Economic Environment of the Region and its Financial and Economic Security. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No.6, June 2022, pp. 241-245. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.33>

Особистий внесок: розглянуто вплив війни на економічне середовище регіону.

5. Primush Roman, Chmyr Yaroslav, Kravtsov Maxym, Perekhuda Yuliia, and Koniushkov Andrii. Information Wars: Historical and Comparative Analysis, Specifics and Factors of Actualization in the Modern World. National Security Drivers of Ukraine. *Information Technology, Strategic Communication, and Legitimacy. Contributions to Political Science. Switzerland: Springer International Publishing AG, 2023. P. 259–272. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33724-6 (Scopus).*

Особистий внесок: проведено історико-порівняльний аналіз інформаційних війн.

6. Kryshchanovych Myroslav, Bondaruk Oleg, Datsii Nadiia, Tanasiienko Nataliia and Primush Roman. Modeling Information Support for State Economic Security Management Amidst Economic Turbulence: a Case Study on Sustainable Regional Development. *Review of Economics and Finance*. Vol.21.2023. pp. 2683-2690. <https://refpress.org/ref-vol21-a289/>

Особистий внесок: проведено аналіз інформаційного забезпечення управління економічною безпекою держави.

Наукові статті у фахових виданнях з державного управління

7. Примуш Р.Б. Методологічні аспекти державного регулювання забезпечення національної безпеки України. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 1(6)2017. ст 414-420. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13909/1/Prymush117.pdf>

8. Примуш Р.Б. Стратегічне планування в системи забезпечення національної безпеки. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 1(8) 2018. С. 531-536.

9. Примуш Р. Система державного моніторингу у сфері національної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 4, 2018. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?n=4&y=2018>

10. Примуш Р. Інформаційне забезпечення стратегічного планування в сфері національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 7, 2018. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1743>

11. Примуш Р. Методологічні основи державної політики в області забезпечення національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 8, 2018 .URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?n=8&y=2018>

12. Примуш Р. Інструментарій оцінки стану національної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 4, 2019. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?n=4&y=2019>

13. Примуш Р. Методологічні основи механізмів формування національної безпеки. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 2(15)2021. С.400-408, DOI: 10.52363/2414-5866-2021-2-47

14. Примуш Р. Соціальна політика держави як складова національної безпеки. *Public Administration and Regional Development*. №4, 2021, с. 1010-1021. <https://pard.mk.ua/index.php/journal>, DOI: 10.34132/pard2021.14.09

15. Примуш Р. Національна безпека як важливий чинник функціонування держави в умовах сучасних глобальних викликів. *Інвестиції. Практика. Досвід*. № 7-8. 2022. С. 42-46. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7832&i=6>, <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.7-8.42>

16. Примуш Р. Тенденції розвитку правового механізму публічного управління національної безпеки в Україні *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 1(16) 2022. С. 307-313.

17. Примуш Р. Напрями зростання результативності публічного управління у сфері національної безпеки. *Економіка, управління та адміністрування*. № 2 (100) 2022. С. 44-49. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/issue/view/15658>

18. Примуш Р. Формування правового й організаційного механізмів публічного управління у сфері національної безпеки в Україні в умовах воєнного періоду. *Інвестиції. Практика. Досвід*. №11-12. 2022. С.83-87. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/34/35>

19. Примуш Р. Концептуально-стратегічні аспекти сутнісно-просторових характеристик безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін. *Інвестиції. Практика. Досвід*. №13-14 (2022). С.40-43.

URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/192/192>

20. Примуш Р. Трансформаційні зміни як доктринальний аспект забезпечення безпеки соціально-економічних систем: міждисциплінарний та управлінський. *Інвестиції. Практика. Досвід*. № 15-16(2022). С. 96-99. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/373/375>, <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.15-16.96>

21. Примуш Р.Б. Роль цифровізації в системі публічного управління у сфері національної безпеки в Україні. *Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління*. Випуск 2(17) 2022. С. 323-329.

22. Примуш Р. Ключові аспекти формування національної безпеки в умовах становлення окремих засад неформальної освіти (теоретико-прикладний аналіз). *Інвестиції. Практика. Досвід*. №4. 2022. С. 103-106. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/321/323>

23. Примуш Р. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. *Інвестиції. Практика. Досвід*. С.71-75 №5-6.(2022). URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/339/341>

Статті в іноземних рецензованих наукових виданнях:

24. Primush, R. Priorities for improving the institutional activity of public administration in the field of national security. *East Journal of Security Studies*. Volume 3, 2018. ст 325-335 URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13910/1/Prymush218Pol.pdf>

25. Primush, R. Improvement of the civil control mechanism in the sphere of ensuring national security of Ukraine. *East Journal of Security Studies*. Volume 2, 2018. ст 220-231 URL: <https://nuczu.edu.ua/ukr/nauka/zbirky-naukovykh-prats/east-journal-of-security-studies/72-east-journal-of-security-studies/619-volume-2-2>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Примуш Р. Механізм формування національної безпеки держави. Ольвійський форум – 2020: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XIV міжнар. наук. конф. 4–7 червня 2020 р., м. Миколаїв : тези доп. : Актуальні проблеми юриспруденції. Публічне управління та адміністрування в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. . Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – С.84-85.

27. Примуш Р. Науковий аналіз проблем національної безпеки держави. Ольвійський форум – 2021: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XV міжнар. наук. конф. 10–13 червня 2021 р., м. Миколаїв : тези доп. : Актуальні проблеми юриспруденції. Публічне управління в Україні в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. . Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021 . С. 102-103.

28. Примуш Р. Основні пріоритери національної безпеки в системі освіти. Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 грудня 2021р.) Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2021.С.341-343.

29. Примуш Р. Сучасна політика національної безпеки держави. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 березня 2022 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. С. 49-51. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/konferentsii/2022/18032022.pdf>.

30. Примуш Р. Механізми реалізації національних інтересів. Тези Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. Житомир: «Житомирська політехніка», 2022. С.410-411.

31. Примуш Р. Домбровська С. Гендерні аспекти у сфері забезпечення державної безпеки. Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав, 2022. С. 80-85.

Особистий внесок: визначено гендерні аспекти у сфері забезпечення державної безпеки.

32. Примуш Р. Діалектичний характер взаємозв'язку розвитку держави та національної безпеки. Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022 . С.304-306.

АНОТАЦІЯ

Примуш Р.Б. Механізми забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.- **Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2024.

В дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади та здійснено розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін. Досягнення визначеної мети дослідження зумовило необхідність дослідити проблеми безпеки соціально-економічних систем від загроз і дій техногенного, природного і військового характеру та розкрити кризь призму державного управління методи розрахунку та характеристики ризику з забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін. Було визначено

системний підхід до управління цивільним захистом забезпечення безпеки соціально-економічних систем і проаналізовано методологічні основи процесу управління у сфері цивільного захисту і формування його інформаційної технології з забезпечення безпеки соціально-економічних систем. У ході дослідження систематизовано зарубіжний досвід забезпечення безпеки соціально економічних систем при надзвичайних ситуаціях та окреслено напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем. Нами було обґрунтовано методологічні напрями реформування організаційно-правового механізму державного регулювання безпеки соціально-економічних систем і виокреслено функціонали формування системи моніторингу при виникненні надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпеки соціально-економічних систем. Запропоновано концептуальні засади забезпечення безпеки соціально-економічних систем в сучасних умовах на основі критичного аналізу нормативно-правової документації і виявлено особливості формування і реалізації напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій.

Інформаційна база дисертаційних досліджень ґрунтується на вітчизняних та закордонних нормативно-правових актах стосовно державного управління у сфері забезпечення національної безпеки, статистичних даних, а також наукових розробках учених і практиків України та зарубіжжя.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в вирішенні актуальної наукової проблеми в галузі науки державного управління з теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін.

В дисертації вперше було обґрунтовано концептуальні засади забезпечення безпеки соціально-економічних систем з використанням механізмів державного регулювання, які передбачають використання нових інформаційних технологій, методів і систем інформаційно-інтелектуальної підтримки, підготовки і ухвалення управлінських рішень з управління ризиком, розробки і розвитку методології і процедурних основ аналізу і оцінки ризику для формування адекватного середовища у сфері національної безпеки і запропоновано концепт особливості формування і реалізації напрямів удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем при виникненні надзвичайних ситуацій для забезпечення безпеки населення і територій з урахуванням ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру через формування і реалізацію державного законодавства, цільових програм, програм міжнародної науково-технічної співпраці, які ґрунтуються на значному практичному досвіді в області превентивних заходів зниження небезпеки природних і техногенних катастроф.

Таким чином, у дослідженні запропоновано розв'язання актуальної для науки державного управління проблеми щодо обґрунтування теоретичних та

методологічних засад удосконалення механізмів забезпечення безпеки соціально-економічних систем в період трансформаційних змін, а також розробки науково-прикладних технологій практичного використання отриманих результатів. Отримані у процесі дослідження результати підтверджують загальну методологію, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дали можливість зробити у дисертації обґрунтовані висновки.

Ключові слова: *державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку, механізми забезпечення безпеки соціально-економічних систем, фінансово-економічний механізм державного регулювання безпеки соціально-економічних систем, організаційно-правовий механізм державного регулювання безпеки соціально-економічних систем, управління цивільним захистом забезпечення безпеки соціально-економічних систем.*

ABSTRACT

Prymush R.B. Mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems in the period of transformational changes.- Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the PhD in public administration, specialty 25.00.05 – Public Administration in the Field of State Security and Enforcement of Public Order. Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2024.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological foundations and develops practical recommendations for improving the mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems in the period of transformational changes. Achieving the defined goal of the research made it necessary to investigate the problems of security of socio-economic systems against man-made, natural and military threats and actions and to reveal through the lens of public administration methods of calculation and risk characteristics to ensure the security of socio-economic systems in the period of transformational changes. A systematic approach to the management of civil defense to ensure the security of socio-economic systems was defined and the methodological bases of the management process in the field of civil defense and the formation of its information technology to ensure the security of socio-economic systems were analyzed. In the course of the study, the foreign experience of ensuring the security of socio-economic systems in emergency situations was systematized and the directions for improving the financial and economic mechanism of state regulation of the security of socio-economic systems were outlined. We substantiated the methodological directions of reforming the organizational and legal mechanism of the state regulation of the security of socio-economic systems and outlined the functioning of the formation of the monitoring system in the event of emergency situations in ensuring the security of socio-economic systems. The conceptual principles of ensuring the security of socio-economic systems in modern conditions are proposed on the basis of a critical analysis of regulatory and

legal documentation, and the peculiarities of the formation and implementation of directions for the improvement of mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems in the event of emergency situations are revealed.

The object of research is the process of formation and implementation of public administration in the field of ensuring the security of socio-economic systems in modern conditions, and the subject of research is the mechanisms of ensuring the security of socio-economic systems in the period of transformational changes.

The scientific novelty of the obtained results lies in the solution of an actual scientific problem in the field of public administration from the theoretical and methodological justification and the development of practical recommendations for improving the mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems in the period of transformational changes.

For the first time, the dissertation substantiated the conceptual principles of ensuring the safety of socio-economic systems using state regulation mechanisms, which involve the use of new information technologies, methods and systems of information and intellectual support, preparation and adoption of management decisions on risk management, development and development of methodology and procedural bases of the analysis and assessment of risk for the formation of an adequate environment in the field of national security and the concept of peculiarities of the formation and implementation of directions for the improvement of mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems in the event of emergency situations to ensure the safety of the population and territories, taking into account the risks of emergency situations of a natural and man-made nature through the formation and implementation of state legislation, targeted programs, programs of international scientific and technical cooperation, which are based on significant practical experience in the field of preventive measures to reduce the danger of natural and man-made disasters.

The author improved the methods of the monitoring system in the event of emergency situations in the field of state regulation of the security of socio-economic systems, which includes management activities to ensure the security of socio-economic systems, taking into account the main factors that should be taken into account in the multi-criteria analysis and evaluation of possible solutions in peacetime and wartime conditions, as an important element of the national security of the state, including the target functions and tasks to ensure it, and also views on the creation of a system of civil protection of the state in peacetime and wartime and directions for the implementation of foreign experience in ensuring the security of socio-economic systems in emergency situations, which made it possible to substantiate the model of the implementation of the protection of socio-economic systems from man-made, natural, ecological actions and provision of a scientifically based and socially and economically acceptable quality of life of people, their protection and preservation, primary life support and provision of life activities in the event of resource and other limitations in the conditions of martial law. The methods of ensuring the preservation

and reliable functioning of objects that determine the stability of the economy, the implementation of defense orders and the creation of the necessary conditions for the survival of the population, as well as the methodological directions of reforming the organizational and legal mechanism of the state regulation of the security of socio-economic systems through a consistent policy in this area have also been improved, which must be provided with the necessary legal means of specialized bodies whose competence includes the implementation of protective measures in the event of emergency situations, an increase in the number of threats in the ecological and industrial sphere, an increase in the risk of "cross-border" emergency situations as a result of acts of terrorism, protection of society and states from adverse consequences of emergency situations. The areas of improvement of the financial and economic mechanism of the state regulation of the security of socio-economic systems are outlined on the basis of the developed and proposed method of choosing the optimal strategy for ensuring safety from economic considerations based on the forecasting of the radiation situation with random moves, as well as the economic aspects of the selection of appropriate measures and actions based on the detection and assessment of the radiation situation and areas of increased radiation risk are determined.

Keywords: public administration of state security and enforcement of public order, mechanisms for ensuring the security of socio-economic systems, financial and economic mechanism of state regulation of the security of socio-economic systems, organizational and legal mechanism of state regulation of the security of socio-economic systems, management of civil protection to ensure the security of socio-economic systems.

Формат 60x84 1/16. Обл.-вид. арк. 1,9.
Гарнітура Таймс.

Віддруковано з оригінал-макета в друкарні ФОП Леонов Д.С.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80.